

De geschiedenis van Prometheus in de *Bibliotheca* van Apollodorus¹

door

Jaak PEERSMAN

De mythe van Prometheus is ruim bekend door de versies die de epische dichter Hesiodus², de tragediedichter Aeschylus³ en de filosoof Plato⁴ ervan gegeven hebben. Wat hierover in Apollodorus' *Bibliotheca* staat, is minder bekend. Ook de bron zelf verdient enige toelichting. De *Bibliotheca* is een mythologisch handboek, mogelijk een samenvatting van een geleerd werk uit de eerste eeuw vóór Christus, en wellicht bestemd voor gebruik in de retorenschool⁵. Het boekje draagt ten onrechte de naam van de grote Atheense geleerde uit de tweede eeuw vóór Christus. Het werd geschreven in een weinig aantrekkelijke stijl en de auteur beperkt zich — om prof. Nuchelmans te citeren — tot *een dorre weergave van de hoofdlijnen met*

1. Met vriendelijke dank aan dr. M. HUYS voor zijn opmerkingen en suggesties bij en na de lezing.

2. *Th.* 507-616; *Op.* 47-105. Recente bijdragen over, en bibliografie van de Prometheusmythen staan gebundeld in een themanummer van het tijdschrift *Hermeneus* 59 (1987), p. 57-158. Aanbevolen leatuur is J. RUDHARDT, *Les mythes grecs relatifs à l'instauration du sacrifice: les rôles corrélatifs de Prométhée et de son fils Deucalion* in *Du mythe, de la religion grecque et de la compréhension d'autrui* (*Revue européenne des sciences sociales* tome XIX - 1981 - *Cahiers Vilfredo Pareto* 58), p. 209-226.

3. Er zijn geen doorslaggevende argumenten om Aeschylus het auteurschap van de *Prometheus* geboeid te ontzeggen; zie hierover H. VAN LOOY, *ΟΙΑ ΠΡΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΠΑΣΧΩ* in *Kleio* 10 (1980), p. 1-8. Voor de inhoud van het (verloren) vervolgstuk *Prometheus bevrijd* zie wellicht Probus *ad. Verg. Ecl.* 6, 42 *Caucasiasque refert uolucris*: Hunc quidem vulturem Hercules interemit, Prometheus tamen liberare, ne offenderet patrem, timuit. Sed postea Prometheus louem a Thetidis concubitu deterruit, pronuntians quod ex his nasceretur qui ipsis dis fortior futurus esset. Ob hoc beneficium Iupiter eum soluit. Ne tamen impunitus esset, coronam et anulum gestanda ei tradidit. Deze samenvatting verdient allicht de voorkeur boven de minder dramatische versie in *Fabula* 54 en 144 van de mythograaf Hyginus; cfr. D.S. ROBERTSON (in het spoor van WEIL, KÖRTE en THOMPSON), *Prometheus and Chiron* in *JHS* 71 (1951), p. 153-154. Wellicht is de afbeelding op een Apulische kelkkrater (350-325 v. Chr., bewaard in Berlijn) geïnspireerd door een opvoering van dit drama; zie de status quaestionis door Frederike SCHIPPER, *Prometheus in Apulië* in *Hermeneus* 59 (1987), p. 101-104.

4. *Prot.* 320c-322d.

5. Zie de studie van M. VAN DER VALK, *On Apollodori „Bibliotheca”* in *REG* 71 (1958), p. 100-168; VAN DER VALK onderschrijft de bestemming van het werk (... it appears ... that *Bibl.* was originally destined for young readers let us say for use in schools. *o.c.*, p. 102), en zet zich even uitvoerig als verbeteren af tegen de *communis opinio* (*o.c.* p. 100 n. 4) dat de auteur van de *Bibliotheca* uitsluitend afhankelijk was van mythologische handboeken. Het betoog is niet altijd even grondig en gefundeerd (*vide infra*), maar de door VAN DER VALK besproken verhouding van „Apollodorus” tot de scholiën en tot de mythische gedeelten in Diodorus (en Pausanias) verdient zeker meer aandacht en verdere discussie.

hier en daar een stuntelige verwijzing naar afwijkende versies met betrekking tot bijkomstigheden⁶. Toch blijkt de *Bibliotheca* in heel wat studies een kostbare bron : M. L. WEST bijvoorbeeld gebruikt de *Bibliotheca* zowat doorlopend als een leidraad bij zijn reconstructie van Hesiodus' *Cataloog der Vrouwen*⁷, het oudste mythologische handboek uit de Griekse literatuurgeschiedenis (2de helft 6de E.v.Chr.). Ook F. JACOBY wist dit werk naar waarde te schatten bij zijn uitgave van, en commentaar op de fragmenten der Griekse historici, zo vaak als zij de mythische periode behandelen⁸. En tenslotte is reeds meer dan eens een verband gelegd tussen het werk van de zogenaamde Apollodorus en de historische mythografie in de universele geschiedenis van de Siciliër Diodorus : zo zouden Diodorus en „Apollodorus” hetzelfde mythologisch handboek gebruikt hebben, of zou Diodorus' *Bibliotheca Historica* (2de helft van de 1e E.v.Chr.) „Apollodorus” mogelijk geïnspireerd hebben tot het samenstellen van een *Bibliotheca Mythica*. Hoewel men niet kan bewijzen dat „Apollodorus” de intentie had om Diodorus te vervolledigen door zijn exhaustieve behandeling van het tijdperk der mythen, toch vestigt deze suggestie er terecht de aandacht op dat de *Bibliotheca* mogelijk ook uit een historische bekommernis gegroeid is. Daarom

6. *Griekse mythologie. Een inleiding ter kennismaking en ter opfrissing van vervaagde kennis* in: J. DE BIE (ed.), *Griekse mythologie en Europese cultuur*, Antwerpen-Kapellen 1979, p. 6.

7. Zie e.g. de uitgave van F 10a in *HESIODI Theogonia Opera et Dies Scutum edidit Fr. SOLMSEN Fragmenta Selecta ediderunt R. MERKELBACH et M.L. WEST editio altera cum appendice nova fragmentorum*, Oxford, 1983, p. 227-229. De bruikbaarheid van de *Bibliotheca* voor een reconstructie van de *Cataloog* werd fel aangevochten door J. SCHWARTZ, *Pseudo-Hesiodica. Recherches sur la composition, la diffusion et la disparition ancienne d'œuvres attribuées à Hésiode*, Leiden, 1960, p.127-134; 314-328; zijn kritische bemerkingen zijn zeker niet allemaal achterhaald door de nieuwe fragmenten die sinds '60 zijn gepubliceerd en blijven ook na de monografie van M.L. WEST (*The Hesiodic Catalogue of Women. Its Nature, Structure, and Origins*, Oxford, 1985) het overwegen waard.

8. *Die Fragmente der griechischen Historiker I-III (FGrHist)*, Berlijn-Leiden, 1923-1958 (onvoltooid). Zie bijvoorbeeld de commentaar van Jacoby bij Acusilaus, Pherecydes en Hellanicus (*FGrHist 2 tot 4*) uit deel I (*Genealogie und Mythographie*); bij Daimachus (*FGrHist 65*), Nicolaus van Damascus (*FGrHist 90*) en het Marmor Parium (*FGrHist 239*) uit deel II (*Zeitgeschichte*); bij Socrates van Argos (*FGrHist 310*), Philochorus van Athene (*FGrHist 328*), of Zeno van Rhodos (*FGrHist 523*) uit deel III (*Geschichte von Städten und Völkern*). „Apollodorus” zal andermaal zijn nut bewijzen bij de uitgave van deel IV (met o.a. de antiquarische literatuur) die aan de universiteiten van Harvard, Keulen en Leuven wordt voorbereid. Griekse historici hebben zich duidelijk vaker met mythen beziggehouden dan het werk van de bekende auteurs (Herodotus, Thucydides, Polybius) op het eerste gezicht laat vermoeden. Mythen en mythische genealogieën vormden immers niet alleen op zich het voorwerp van systematisatie en gespecialiseerde antiquarische research, maar werden ook doorlopend gebruikt en aangepast voor politieke en propagandistische doeleinden.

is het zeker zinvol „Apollodorus” vanuit een historisch perspectief, met aandacht voor zijn werkwijze en eigenheid, te bestuderen⁹.

Met de werkwijze van Diodorus en „Apollodorus” loopt men echter traditioneel niet hoog op. In de extreme visie van E. BETHE¹⁰ waren zij beiden niet meer dan inspiratieloze epitomators van eenzelfde erudiet handboek over mythologie. VAN DER VALK poogde aan te tonen dat „Apollodorus”¹¹ naast het handboek ook zelf originele bronnen heeft bewerkt zoals Apollonius van Rhodos' *Argonautica*¹², en de mythografische werken van Pherecydes¹³, Acusilaus¹⁴ en Hellanicus¹⁵. In zekere zin loopt VAN DER VALKS stand-

9. Voor het verband tussen beide *Bibliothecae*, zie de suggestie van K.S. SACKS in het afsluitend hoofdstuk van zijn recente monografie over Diodorus (*Diodorus Siculus and the First Century*, Princeton, 1990). Zeker even sprekend als de titel blijft de keuze van het pseudoniem Apollodorus: Apollodorus van Athene heeft zich in zijn *Chronica* helemaal niet aan de mythische periode gewaagd en vroeg dus meer om een „mythisch complement” dan Diodorus die de moeilijkheden van een mythische geschiedschrijving geschiedschrijving wel kent (4.1.1-2), maar de mythen desondanks toch in ruime mate recupereert (boeken 3-6).

10. Cfr. M. VAN DER VALK, *On Apollodori Bibliotheca, o.c.*, p. 100 met verwijzing (n. 3) naar BETHES *Quaestiones Mythographae Diodorea*, diss. Göttingen, 1887.

11. Diodorus geniet zijdelings ook van Apollodorus' verdediging; cfr. M. VAN DER VALK, *On Apollodori Bibliotheca, o.c.*, p. 157-161.

12. Cfr. *Id.*, p. 114-117.

13. Opnieuw aanknopend bij Chr. HEYNES editie van Apollodorus' *Bibliotheca* (1804) en C. Roberts *dissertatio inauguralis* (1873); cfr. *Id.*, *Ibid.*, p. 117, n. 52. Zie VAN DER VALKS bespreking p. 117-131: 143-157. Zelfs J. SCHWARTZ, die voldoende heeft aan (scholiën bij) Homerus, Apollonius van Rhodos en Aratus om zowel de geleerdheid in, als het algemene plan van de *Bibliotheca* te verklaren, erkent dat Pherecydes een geval apart is: ... *il est certain que du Phérécyde a été ... réinsufflé dans un texte qui en contenait déjà.* (*Pseudo-Hesiodica, o.c.*, p. 325).

14. *Id.*, *Ibid.*, p. 131-134; een sterk hypothetisch en zwak betoog. Voor de moord op de Argivische tyran Apis door de Sicyoniërs Telchis en Telxion (p. 134) kan men beter aannemen dat zij een mythische beeldspraak is voor de dood van Argos' heerser Aristippus (235 v. Chr.) in het conflict tussen Argos en het Sicyon van Aratus. Naar dezelfde tijd verwijst de gerokken genealogie waarin „Apollodorus” deze moord situeert; zijn mythische stamboom van Argos loopt immers volledig parallel met de Atheense mythische dynastie van het Marmor Parium (*FGrHist* 239 A 1-15), gedateerd 264/3 v. Chr. en van „Apollodorus” zelf (3, 14.2-15.1; het huwelijk tussen Danaus' dochter Scaea en Archander, kleinzoon van de Atheense prinses Creusa - Paus. 7,1.6 — verbindt de Argivische en Atheense stemmata). Het gaat hier duidelijk om ontwikkelingen die de mythische stamboom van Athene na Hellanicus heeft ondergaan. Overigens ligt het m.i. voor de hand dat Castor van Rhodos (ca. 60 v. Chr.) voor zijn superlange Sicyonische koningslijst (*FGrHist* 250 F 2) gemakkelijker naar een modern genealogisch systeem met veel namen en generaties zal gegrepen hebben dan naar de (ver)oude(rde) genealogieën van Acusilaus die heel wat korter en schraler mochten geweest zijn.

15. *Id.*, *Ibid.*, p. 134-143. Hellanicus' invloed op Apollodorus' Trojaanse geschiedenis (p. 135-140) is onmiskenbaar, maar elders, en met name in de behandeling van Atlas' dochters, ligt de verhouding tussen Hellanicus en „Apollodorus” veel moeilijker. Anders dan VAN DER VALK (p. 142 n. 146) laat vermoeden, drukt F. JACOBY zich hierover genuanceerd uit: H. ligt wel aan de basis van A ... *doch liegt er* (sc. Hellanikos) *weder allen noch ungetrübt vor, sondern unter rückgriffen auf das epos und zuziehung anderer quellen ... auch bei der annahme, daß die hellenistische vorlage (!) mehr varianten enthielt (...)* *bleibt bestehen, daß die Bibliothek nur mit großer vorsicht zur rekonstruktion der Ἀτλαντίς verwendet werden kann.* (*FGrHist la Komm.*, p. 437). Tenslotte is het niet geraden om met VAN DER VALK (p. 142 + n. 147-151) de kataloog van Lycos zonen uit de *Bibliotheca* aan Hellanicus toe te schrijven: volgens „Apollodorus” was Maenalus één van hen; volgens Hellanicus (*FGrHist* 4 F 162) was hij echter een zoon van Arcas.

punt hierdoor gelijk met de hedendaagse Diodoruskritiek. Daarin wordt nog steeds aanvaard dat een (het?) mythologisch handboek de belangrijkste bron geweest is voor boek 4 van de *Bibliotheca Historica*, maar erkent men tegelijk ook dat Diodorus tussendoor naar andere hoofdbronnen heeft gegrepen, zoals Dionysius Scythobrachion, Matris van Thebe, of Timaeus van Tauromenium¹⁶. Een dergelijk bronnengebruik hoeft niet in tegenspraak te zijn met de tekortkomingen die „Apollodorus” en Diodorus zo vaak heten te etaleren: sterk tot onverstaanbaar inkorten en wanordelijk compileren¹⁷. Het kan er wel op wijzen dat deze auteurs met meer persoonlijkheid en overleg hebben gewerkt dan men op grond van hun evidente gebreken geneigd is aan te nemen. Zo is bijvoorbeeld uit een grondig onderzoek van Diodorus’ mythische geschiedenis van het eiland Lesbos¹⁸ gebleken dat Diodorus hierin een nieuwe synthese brengt na een bewuste selectie en bewerking van het bronnenmateriaal.

Zijn er van een dergelijke „historische” werkwijze ook sporen te vinden in de *Bibliotheca* van „Apollodorus”? Zoals uit de volgende bladzijden moge blijken, kunnen er uit de vijf uittreksels die de geschiedenis van Prometheus behandelen aanwijzingen in die zin gehaald worden.

*
* * *

Het eerste uittreksel schetst de stamboom van Prometheus (1,2.2-3)¹⁹. Prometheus en zijn drie broers heten hierin zonen van Japetus en van Asia: Ἐγένοντο δὲ Τιτάνων ἔχγονοι Ὠκεανοῦ μὲν καὶ Τηθύος Ὠκεανίδες Ἀσία Στύξ Ἡλέκτρα Δωρίς Εὐρυνόμη Μῆτις, ... Ἰαπετοῦ δὲ καὶ Ἀσίας Ἄτλας, ..., καὶ Προμηθεὺς καὶ Ἐπιμηθεὺς καὶ Μεινοίτιος, ...

De namen van Prometheus’ vader en broers zijn dezelfde als in Hesiodus’ *Theogonie* (506-511). De *Bibliotheca* geeft echter geen va-

16. Cfr. KI. MEISTER, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart-Berlijn-Keulen, 1990, p. 178.

17. Voor Apollodorus’ ἱστορία e.g.: *Souvent, on perçoit les stratifications qui permettent de reconnaître les variantes d’abord juxtaposées, puis amalgamées et finalement éliminées, comme on peut le constater encore dans les scholies.* (J. SCHWARTZ, *Pseudo-Hesiodéia*, o.c., p. 322); volgens F. JACOBY kort Diodorus stark, z.t. *bis zur unverständlichkeit* (FGrHist IIIb Komm., p. 359) in, of elders *rücksichtslos* (*Ibid.*, p. 342), *übermässig und ungeschickt* (*Ibid.*, p. 351), en kan zijn tekst getuigen van *offensichtliche Unordnung* (*ibid.*, *Noten*, p. 280 n. 26) of *jämmerliche verstümmung* (FGrHist IIc Komm., p. 213).

18. D.S. 5, 81-82. Zie hierover mijn dissertatie *Diodorus van Sicilië over de heldentijd op Lesbos. Een bijdrage tot de studie van de mythische geschiedschrijving in de laat-hellenistische literatuur*, Leuven, 1992. De publicatie van deze studie wordt voorbereid.

19. Ed. J.G. FRAZER, Londen-Cambridge (Mass.), 1921.

rianten voor de naam van Prometheus' moeder; men stelt alleen vast dat ze er niet Clymene heet zoals in de *Theogonie* van Hesiodus. Is dit een keuze van de auteur, willekeur van de epitomator, of behoorde de *Theogonie* „gewoon" niet tot het bewerkte bronnenmateriaal? ²⁰

Het tweede uittreksel (1,3.6) vermeldt dat Prometheus Zeus met de bijl heeft helpen bevallen van de godin Athena, maar voegt er in variant aan toe dat dit volgens sommigen het werk van Hephaestus geweest is: Μίγνυται δὲ Ζεὺς Μήτιδι, μεταβαλλούσῃ εἰς πολλὰς ἰδέας ὑπὲρ τοῦ μὴ συνελθεῖν, καὶ αὐτὴν γενομένην ἔγκυον καταπίνει φθάσας, ἐπεὶ περ ἔλεγε Γῆ γενήσῃν παῖδα μετὰ τὴν μέλλουσαν ἐξ αὐτῆς γενναῖσθαι κόρην, ὃς οὐράνου δυνάστης γενήσεται. Τοῦτο φοβηθεὶς κατέπιεν αὐτὴν ὡς δ' ὁ τῆς γεννήσεως ἐνέστη χρόνος, πλήξαντος αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν πελέκει Προμηθέως ἢ καθάπερ ἄλλοι λέγουσιν Ἡφαίστου, ἐκ κορυφῆς, ἐπὶ ποταμοῦ Τρίτωνος ²¹, Ἀθηνᾶ σὺν ὄπλοις ἀνέθορεν.

Hesiodus (*Theogonie* 886-900) vertelt wel dezelfde mythe over Zeus, Metis en de geboorte van Athena, maar zonder hierin Prometheus of Hephaestus een rol toe te bedelen. Ongeveer hetzelfde probleem als hierboven: behoorde Hesiodus' gedicht „toevallig" niet tot het bewerkte bronnenmateriaal, heeft de auteur gekozen voor een

20. Een bewuste keuze behoort zeker niet tot de mogelijkheden. De genealogie Asia-Prometheus is wellicht laat en politiek geladen; zij duikt voor het eerst op in de *Alexandra* van Lycophron (1283), een drama dat gezien zijn allusies niet vroeger dan het einde van de derde eeuw vóór Christus kan gedateerd worden (cfr. B. ANDREAE, *Laokoon und die Gründung Roms*, Mainz am Rhein, 1988, p. 209 met verwijzing naar P.M. FRAZER in *Report of the Department of Antiquity of Cyprus* 1979, p. 328-343). Zoals de scholiën *in loco citato* (p. 362 Scheer) ten overvloede getuigen, is Asia ook de eponieme heldin van Azië; Prometheus kan dan als zoon van Asia zelf een symbool van Azië worden, de geboiede Prometheus een beeld voor het (door Rome) verknachte Azië. Mithradates VI van Pontos heeft niet nagelaten deze symboliek uit te buiten in een Pergameense Prometheussculptuur. (Zie hierover J. BLITZ, *Mithradates bevrijdt Asia - Herakles bevrijdt Prometheus. Mythe als propagandamedium*, in *Hermeneus* 59 (1987), p. 105-109). Is Mithradates niet de eerste geweest om het symbool van de „Aziatische" Prometheus uit te spelen, zijn propagandastunt bewijst alleszins dat „Apollodorus" nog best in staat kon zijn om de politieke betekenis van de genealogie Asia-Prometheus te kennen. Zijn keuze voor deze genealogie houdt dan mogelijk verband met zijn merkwaardige zwijgen over Aeneas en de stichting van Rome: ... *the writer was either unaware of the existence of Rome or deliberately resolved to ignore it. He cannot have been unaware of it if he wrote, as is now generally believed, under the Roman Empire. It remains to suppose that, living with the evidence of Roman power all around him, and familiar as he must have been with the claims which the Romans set up to Trojan descent, he carefully abstained from noticing these claims, though the mention of them was naturally invited by the scope and tenor of his work. It must be confessed that such an obstinate refusal to recognize the masters of the world is somewhat puzzling ...* (J.G. FRAZER, *Apollodorus I*, p. xii-xiii).

21. Dezelfde, vrij unieke situering vindt men bij DIONYSIUS SCYTOBRACHION: zie D.S. 3, 70.2 = FGHist 32 F 8; Athena heet daar wel γηγενῆς. Werd deze derde variant, op de plaatsbepaling na, weggesnocid?

andere, „vollediger” bron van de *Theogonie*, of heeft hij de informatie van Hesiodus' *Theogonie* zelf bijgewerkt? ²²

Het derde uittreksel (1,7.1-2) is het langste van de vijf en valt uiteen in twee secties :

- a. het verhaal over de schepping van de mens, de diefstal van het vuur en Prometheus' bestraffing;
- b. het verhaal van de zondvloed, waarin Prometheus zijn zoon Deucalion voor de ondergang behoedt.

In de eerste sectie valt andermaal op hoe Apollodorus van Hesiodus' *Theogonie* afwijkt: Προμηθεὺς δὲ ἐξ ὕδατος καὶ γῆς ἀνθρώπους πλάσας ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ πῦρ, λάθρα Διὸς ἐν νάρθηκι κρύψας. Ὡς δὲ ἤσθητο Ζεὺς, ἐπέταξεν Ἡφαίστῳ τῷ Καυκάσῳ ὄρει τὸ σῶμα αὐτοῦ προσηλωσάσθαι· τοῦτο δὲ Σκυθικὸν ὄρος ἐστίν. Ἐν δὴ τούτῳ προσηλωθεὶς Προμηθεὺς πολλῶν ἐτῶν ἀριθμὸν ἐδέδετο· καθ' ἑκάστην δὲ ἡμέραν ἀετὸς ἐφιπτάμενος αὐτῷ τοὺς λοβοὺς ἐνέμετο τοῦ ἥπατος αὐξανομένου διὰ νυκτός. Καὶ Προμηθεὺς μὲν πυρὸς κλαπέντος δίκην ἔτινε ταύτην, μέχρις Ἡρακλῆς αὐτὸν ὕστερον ἔλυσεν, ὡς ἐν τοῖς καθ' Ἡρακλέα δηλώσομεν.

Geen woord over het offerbedrog ²³ of over de schepping van Pandora in reactie op Prometheus' diefstal van het vuur ²⁴. In de plaats daarvan suggereert één enkel zinnetje een verband tussen Prometheus' schepping van de mens en de diefstal van het vuur: Προμηθεὺς δὲ ἐξ ὕδατος καὶ γῆς ἀνθρώπους πλάσας ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ πῦρ, λάθρα Διὸς ἐν νάρθηκι κρύψας. Dat kan het scenario zijn van Protagoras' mythe in de gelijknamige dialoog van Plato. Voor meer dan een suggestie is er in Apollodorus' zinnetje geen plaats; geen woord dus over de omstandigheden van de schepping. Zo wordt niet verduidelijkt of Zeus Prometheus deze schepping opgedragen heeft, en of Prometheus de medewerking kreeg van andere goden; allicht was dit vanzelfsprekend ²⁵. Men had de auteur wel graag het verband tussen deze schepping en de diefstal van het vuur zien toelichten; want nu kan men enkel vermoeden dat Prometheus door de diefstal

22. Bijvoorbeeld aan de hand van EURIPIDES' *Ion* (454-457), waar Prometheus zijdelings als helper bij de bevalling van Zeus wordt genoemd.

23. HES., *Tb.* 536-557.

24. HES., *Tb.* 562-589.

25. Hesiodus' mythe in *Werken en Dagen* is tenminste even vaag over de schepping van de opeenvolgende mensengeslachten (109-110; 127-128; 143-144; 157-158), maar legt het initiatief wel duidelijk bij de goden of bij Zeus. Enkel de fabels zijn explicieter, e.g. Aesopus' Προμηθεὺς καὶ Ἄνθρωποι. Προμηθεὺς κατὰ πρόσταξιν τοῦ Διὸς ἀνθρώπους ἔπλασε καὶ θηρία. Ὁ δὲ Ζεὺς θεασάμενος πολλῶν πλείονα τὰ ἄλογα ζῶα ἐκέλευσεν αὐτὸν τῶν θηρίων τινὰ διαφθείραντα ἀνθρώπους μετατυπῶσαι. κτλ. (p. 144 Schnur = Halm 383).

van het vuur een fout bij de schepping probeerde te corrigeren²⁶. „Apollodorus” gaat daarna wel vrij uitvoerig in op Prometheus' bestraffing; het thema is welbekend uit Hesiodus' *Theogonie*, maar de topografie van Prometheus' rots verraadt dat Apollodorus zijn informatie elders gehaald heeft. Bovendien kondigt de auteur aan dat hij de bevrijding van Prometheus elders zal behandelen, — een belofte die hij nakomt en die wijst op een zekere planmatigheid.

De tweede sectie van het derde uittreksel alludeert in zijn aanhef op de schepping van de eerste vrouw (Pandora) en op het bronzen geslacht — twee bekende Hesiodische thema's²⁷: Προμηθέως δὲ παῖς Δευκαλίων ἐγένετο. Οὗτος βασιλεύων τῶν περὶ τὴν Φθίαν²⁸ τόπων γαμει Πύρραν τὴν Ἐπιμηθέως καὶ Πανδώρας, ἣν ἔπλασαν θεοὶ πρώτην γυναικα. Het laat hier evenwel een uniek verhaal op aansluiten met merkwaardige „historische” randbemerkingen. Dit verhaal, het zondvloedverhaal, verdient een aparte behandeling. Ik kom er na het overzicht op terug.

In het vierde uittreksel (2,5.4 en 11) komt „Apollodorus” zijn vroeger gedane belofte na door omstandigheden en details van Prometheus' bevrijding door Heracles te verhalen. „Apollodorus” geeft de arend die Prometheus dag aan dag foltert, dezelfde genealogie mee als Pherecydes²⁹; verder heeft hij met deze vroege prozaschrijver nog gemeen dat hij Prometheus Heracles een wederdienst laat bewijzen door hem te adviseren bij het verwerven van de appels der Hesperiden³⁰: Καὶ περαιωθεὶς ἐπὶ τὴν ἤπειρον τὴν ἀντικρὺ κατετόξευσεν ἐπὶ τοῦ Καυκάσου τὸν ἐσθιοντα τὸ τοῦ Προμηθέως ἦπαρ ἀετόν, Ἐχίδνης καὶ Τυφῶνος· καὶ τὸν Προμηθέα διέλυσε δεσμὸν ἐλόμενος τὸν τῆς ἐλαίας, καὶ παρέσχε τῷ Διὶ Χείρωνα θνήσκειν ἀθάνατον ἀντ' αὐτοῦ θέλοντα³¹.

26. Zie de onplettendheid van Epimetheus en haar gevolgen voor de mens in Plato's *Protagoras* (321b-c); vgl. de analoge fout van Prometheus in Aesopus' fabel: 'Ο δὲ Ζεὺς θεασάμενος πολλῶ πλείονα τὰ ἄλογα ζῶα κτλ. Overigens verklaarde Aesopus de schaamteloosheid van prostitués met een verhaaltje over Zeus die bij de schepping zelf verstrooid zou zijn geweest: Ζεὺς πλάσας ἀνθρώπους τὰς μὲν ἄλλας διαθέσεις εὐθὺς αὐτοῖς ἐνέθηκε, μόνης δὲ αἰσχρῆς ἐπελάθετο. Διόπερ ἀμχανῶν, πόθεν αὐτὴν εἰσαγάγη, ἐκέλευσεν αὐτὴν διὰ τοῦ ἀρχοῦ εἰσελθεῖν. Ἡ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀντέλεγε καὶ ἠναξιοπάθει· ἐπεὶ δὲ σφόδρα αὐτῇ ἐνέκειτο, ἔφη· „ἄλλ' ἔγωγε ἐπὶ τοιαύταις ὁμολογίαις εἶσεμι, ὡς, ἂν ἕτερόν μοι ἐπισείληθι, εὐθέως ἐξελεύσομαι.” - 'Απὸ τούτου συνέβη πάντας τοὺς πόρους ἀναισχρῶντος εἶναι. (p. 88 Schnur = Halm 148).

27. De eerste vrouw is naamloos in het verhaal van de *Theogonie*. In *Werken en Dagen* wordt zij Pandora genoemd (v. 81); ook het bronzen geslacht en zijn ondergang verwijzen naar *Werken en Dagen* (v. 143-156). De verhalen uit *Theogonie* (Prometheus' bestraffing en bevrijding) en *Werken en Dagen* werden, weliswaar niet geruisloos, geharmoniseerd.

28. Vgl. CONON, *FGrHist* 26 F 1 narratio 27: 'Η κίς τὰ περὶ Δευκαλίωνος ἀπαγγέλλει ὅς ἐβασίλευε τῆς Φθιώτιδος, καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν τῆς Ἑλλάδος κατακλυσμοῦ· καὶ περὶ Ἑλλήνων τοῦ παιδὸς αὐτοῦ ὃν ἐνιοὶ τοῦ Διὸς παῖδα εἶναι φασιν, ὅς καὶ διεδέξατο τὴν βασιλείαν τελευτήσαντος Δευκαλίωνος, καὶ τίκειαι παῖδας τρεῖς, κτλ.

29. *FGrHist* 3 F 7.

30. *FGrHist* 3 F 17.

31. Vgl. APLD. 2,5.4 (niet geëmendend): Κάκει τελευτῆσαι βουλόμενος, καὶ μὴ δυνάμενος ἐπιτερεῖ ἀθάνατος ἦν ἀντιδόντος Διὶ Προμηθέως τὸν ἀντ' αὐτοῦ γενησόμενον ἀθάνατον οὕτως ἀπέθανεν.

‘Ως δέ ἦκεν εἰς Ὑπερβορέους πρὸς Ἄτλαντα, εἰπόντος Προμηθέως τῷ Ἡρακλεῖ αὐτὸν ἐπὶ τὰ μῆλα μὴ πορεύεσθαι, διαδεξάμενον δὲ Ἄτλαντος τὸν πόλον ἀποστέλλειν ἐκεῖνον, πεισθεὶς διεδέξατο.

„Apollodorus” staat blijkbaar wel alleen met de merkwaardige mededeling dat Prometheus kon profiteren van andermans noodlot: de zieltogende centaur Chiron wou zijn onsterfelijkheid kwijt. Dit gegeven verstrekt „Apollodorus” ons zelfs twee keer, zij het tweemaal in een gedrongen en ietwat dubbelzinnige vorm; de beste interpretatie hiervan is wellicht, dat Prometheus met het goedvinden van Zeus de overdracht van Chirons onsterfelijkheid op Heracles geregeld heeft³². ROBERTSON voert deze verwickeling vrij overtuigend³³ terug op Aeschylus’ *Prometheus bevrijd*, zodat ook hier mag worden aangenomen dat de *Bibliotheca* materiaal uit verschillende bronnen combineert³⁴.

Het vijfde uittreksel tenslotte (3,13.5) vermeldt in variant dat Prometheus Zeus gewaarschuwd heeft voor de gevolgen van een romance met Thetis: *Ἐνιοὶ δὲ φασί, Διὸς ὀρμῶντος ἐπὶ τὴν ταύτης (sc. Θέτιδος) συνουσίαν, εἰρηκέναι Προμηθεῖα τὸν ἐκ ταύτης γεννηθέντα οὐρανοῦ δυναστεύσειν*. Deze waarschuwing is in de tragedies van Aeschylus³⁵ de prijs die Prometheus voor zijn uiteindelijke bevrijding betaald heeft. Dat gegeven had „Apollodorus” evenwel niet vermeld en nu kon hij er (des te gemakkelijker) afstand van nemen. Hij had wellicht opgemerkt dat Chiron in de vroeger ontwikkelde intrige stierf bij de bevrijding van Prometheus, terwijl dezelfde centaur in het lopende verhaal na de openbaring van het geheim nog een belangrijke rol te spelen had, met name in de avonturen van Thetis’ zoon Achilles³⁶. Langs het nieuwe „detail” van het geopenbaarde geheim werd dus het vroegere verhaal in variant terzijde geschoven zonder dat dit uitdrukkelijk moest toegegeven worden.

Samengevat vallen de overlopen teksten niet direct op door geleerdheid: slechts tweemaal wordt op het bestaan van een variant

32. Zie D.S. ROBERTSON, *Prometheus and Chiron* in *JHS* 71 (1951), p. 150-155; door de arend te doden heeft Heracles de dodelijke toorn van Zeus over zich afgeroepen, maar Prometheus kon blijkbaar verkrijgen dat Zeus met Chirons in plaats van met Heracles’ dood genoegen nam, — wat Heracles meteen de onsterfelijkheid van Chiron opleverde.

33. Chiron behoort niet tot de *dramatis personae* van de Prometheusdrama’s, opgesomd in de hypothesis van de codices B en V.

34. Geeft de onsterfelijkheidsruil substantie aan een tragedie over Prometheus’ bevrijding, dan zorgt ditzelfde gegeven alleen in een verhaal over Heracles en zijn twaalf werken voor onnodige chronologische problemen. In navolging van Hesiodus (*Tb.* 526-531) hoefde Pherecydes echter geen schuldig vergrijp te maken van Heracles’ bezoek aan Prometheus. Er is dus zeker geen dwingende reden om de scholiast in *FGrHist* 3 F 17 van een ommissie te verdenken. ROBERTSON (o.c., p. 154 onderaan) suggereert daarom waarschijnlijk oplossingen voor problemen die pas door „Apollodorus” en zijn combinaties opgeroepen zijn.

35. Naar Pindarus, *Isthm.* 8, 27-47?

36. Cfr. *APLD.* 3, 13.3-6.

gewezen, hoewel varianten gemakkelijk te vinden waren. Zo kan men er zich bijvoorbeeld over verwonderen dat zelfs Hesiodus' *Theogonie* geen melding in variant wordt waardig gekeurd. Ten tweede selecteert „Apollodorus” vrij opvallend een eigen versie uit o.a. Hesiodus, Pherecydes en Aeschylus, die hij weliswaar verderop dan weer terzijde moet schuiven. Ten derde lijkt „Apollodorus” zijn stof vrij bewust te organiseren: het verhaal van Prometheus' bevrijding wordt naar zijn uiteenzetting over Heracles in boek 2 verwezen en het hoeft geen toeval te zijn dat de openbaring van Thetis' geheim uit het verhaal van Prometheus' bevrijding is weggelaten; er bestaat immers een goede kans dat de mythograaf de tegenstrijdigheid met de gegevens van Peleus' geschiedenis beseft heeft.

*
* * *

Terug naar de tweede sectie van het derde uittreksel of het zondvloedverhaal: Προμηθέως δὲ παῖς Δευκαλίων ἐγένετο. Οὗτος βασιλεύων τῶν περὶ τὴν Φθίαν τόπων γαμῆ Πύρραν τὴν Ἐπιμηθέως καὶ Πανδώρας, ἣν ἔπλασαν θεοὶ πρώτην γυναῖκα. Ἐπεὶ δὲ ἀφανίσαι Ζεὺς τὸ χαλκοῦν ἠθέλησε γένος³⁷, ὑποθεμένου Προμηθέως Δευκαλίων τεκτηνόμενος λάρνακα, καὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐνθέμενος, εἰς ταύτην³⁸ μετὰ Πύρρας εἰσέβη³⁹. Ζεὺς δὲ πολὺν ὑέτον ἀπ' οὐρανοῦ χέας τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατέκλυσεν, ὥστε διαφθαρῆναι πάντας ἀνθρώπους ὀλίγων χωρὶς οἱ⁴⁰ συνέφυγον εἰς τὰ πλησίον ὑψηλὰ ὄρη⁴¹. Τότε δὲ καὶ τὰ κατὰ Θεσσαλίαν ὄρη⁴² διέστη, καὶ τὰ ἔκτος (?) Ἴσθμου καὶ Πελοποννήσου⁴³

37. SCHOL. AD HOM., II., 1, 126: καὶ ἐπειδὴ Ζεὺς ἠθέλησε τὸ χαλκοῦν γένος ἀπολέσαι comp. ARSENIUS, *Violetum*, p. 215 (Flach): ἐπειδὴ οὖν ἠθέλησεν ὁ Ζεὺς τὸ χαλκοῦν γένος ἀπολέσαι SCHOL. HES., Op., 85a (Pertusi): ἀρχηγὸς γὰρ τοῦ τετάρτου γένους τοῦ ἡρωικοῦ Δευκαλίων, ἐφ' ὃ κατακλυσμός: γαμῆ Πύρραν τὴν Πανδώρας καὶ Ἐπιμηθέως SCHOL. HES., Op., 157-158: τὸ μὲν τρίτον γένος ἐξέλιπε διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ <***> φησι. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν γένος παρήλθεν εἰς τὸν βίον ἱερόν, τὸ τῶν ἡμιθέων, κτλ.

38. SCHOL. AD HOM., l.c.: ἐν αὐτῇ.

39. ESCHOL. AD HOM., l.c.: ἐνέβη.

40. SCHOL. AD HOM., l.c.: οἴτινες.

41. Cfr. ZENO RHOD. (D.S. 5, 56.): Τοῦ δὲ κατακλυσμοῦ γενομένου τοὺς μὲν ἄλλους διαφθαρῆναι, τῆς δὲ νήσου διὰ τὴν ἐπομβρίαν ἐπιτολασάντων τῶν ὕγρων λιμνάσαι τοὺς ἐπιπέδιους τόπους, ὀλίγους δ' εἰς μετέωρα τῆς νήσου συμφυγόντας διασωθῆναι.

42. SCHOL. AD HOM., l.c.: στενώματα. Cfr. STEPH. BYZ. s.v. Λυταί, χωρίον Θεσσαλίας, διὰ τὸ λῦσαι τὰ Τέμπεη Ποσειδῶνα καὶ σκεδάσαι τὸ ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ὕδωρ.

43. Fort. ἐντός, cfr. ms. P et ARSENIUS, *Viol.*, p. 215: τοῦ Διὸς κατακλύσαντος πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον. Vide autem APLD. 3, 8.2: Νυκτίμου δὲ τὴν βασιλείαν παραλαβόντος ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμός ἐγένετο. Τοῦτον εἶναι διὰ τὴν τῶν Λυκάωνος παίδων δυσσέβειαν εἶπον γεγενῆσθαι.

συνεχέθη⁴⁴ πάντα. Δευκαλίων δὲ ἐν τῇ λάρνακι διὰ τῆς θαλάσσης φερόμενος ἐφ⁴⁵ ἡμέρας ἑννέα καὶ νύκτας < τὰς >⁴⁶ ἴσας τῷ Παρνασσῷ προσίσχει⁴⁷ χάκει τῶν ὄμβρων παῦλαν λαβόντων ἐκβάς θύει⁴⁸ Διὶ Φυξίω⁴⁹. Ζεὺς δὲ πέμψας Ἑρμῆν πρὸς αὐτὸν ἐπέτρεψεν αἰρεῖσθαι⁵⁰ ὃ τι βούλεται· ὃ δ' αἰρεῖται ἀνθρώπους αὐτῷ γενέσθαι. Καὶ Διὸς εἰπόντος ὑπὲρ κεφαλῆς ἔβαλλεν αἴρων λίθους⁵¹, καὶ οὖς μὲν ἔβαλε Δευκαλίων⁵², ἄνδρες ἐγένοντο, οὖς δὲ Πύρρα⁵³, γυναῖκες. Ὅθεν καὶ λαοὶ μεταφορικῶς ὠνομάσθησαν ἀπὸ τοῦ λᾶας ὁ λίθος⁵⁴.

Ook dit verhaal presenteert „Apollodorus” zonder varianten, maar Hesiodus — hoewel niet genoemd — lijkt nadrukkelijk aanwezig in de verwijzing naar de schepping van Pandora en in de vermelding van de vernietiging van het bronzen geslacht, twee thema's uit *Werken en Dagen*. Onder „Hesiodus” moet men nochtans vooral de dichter verstaan van de *Catalogo der Vrouwen*, het vervolg op de *Theogonie*. In de fragmenten van dit subepisch werk zijn treffende parallellen te vinden met „Apollodorus”' zondvloedverhaal: de genealogie Prometheus-Deucalion (F 2-4 Merkelbach-West) en het volk dat Deucalion uit stenen verwekt (F 234). CADUFF⁵⁵ merkt hierbij op dat het relaas van de ramp zelf nog een echo bevat van de episch-stereotiepe uitdrukking ἐννῆμαρ μὲν ... τῇ δεκάτῃ δ'; Deucalions ark dobbert inderdaad negen dagen en nachten rond, wat de landing op de Parnassus logisch reserveert voor de tiende dag.

Samengenomen met de verwijzingen naar de schepping van Pandora en naar de vernietiging van het bronzen geslacht volstaan deze

44. SCHOL. AD HOM., *l.c.*: συνεχύθη. Cfr. SCHOL. PL., *Ti.* 22a: κ α τ α κ λ υ σ μ ὀ ν· ὅτι τρεῖς ἱστοροῦσι γενέσθαι κατακλυσμοῦς, πρῶτον τὸν ἐπὶ Ὠγύγου, ὃς ἦν τῆς Ἀττικῆς βασιλεὺς, δεύτερον τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος, ὅτε καὶ τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν ἔρη διέστη καὶ τὰ ἐκτὸς Ἰσθμοῦ καὶ Πελοποννήσου συνεχύθη πάντα, τρίτον τὸν ἐπὶ Δαρδάνου τοῦ Διὸς καὶ Ἡλέκτρας τῆς Ἀτλαντος, ὃς Δάρδανος ἐβασίλευσε μετὰ τὸν κατακλυσμόν τῆς ἀντίπερα Σαμοθράκιης ἡπείρου, διὰ σχεδίας αὐτοσε κομισθείς.

45. ἐθ' in SCHOL., desideratur in Hss.

46. add. FRAZER.

47. SCHOL. AD HOM., *l.c.*: περιέχει.

48. SCHOL. AD HOM., *l.c.*: ἔθυσε.

49. SCHOL. APOLL. RHOD. 2, 1147: Φ υ ξ ῖ ω ι ἐ κ π ᾶ ν τ ω ν· Φύξιος Ζεὺς παρὰ Θεσσαλοῖς, ἦτοι ἐπειδὴ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος κατέφυγον κατακλυσμόν, ἢ διὰ τὸ φυγεῖν τὸν Φοῖβον αὐτόν.

50. SCHOL. AD HOM., *l.c.*: αἰτεῖσθαι; cfr. ARSENIUS, *infra* s.n. 14.

51. SCHOL. AD HOM., *l.c.*: τοὺς λίθους; ARSENIUS, *Viol.*, p. 216: ὅθεν ὁ Ζεὺς ἐπέταξε τῷ αἰτήσαντι λίθους λαβεῖν καὶ βίπτειν ὑπὲρ κεφαλῆς.

52. SCHOL. AD HOM., *l.c.*: ἔβαλλεν οὖτος.

53. SCHOL. AD HOM., *l.c.*: ἡ Πύρρα.

54. SCHOL. AD HOM., *l.c.* in: λ α ο ὄ ς· παρὰ τὸ λᾶαν· λᾶας δὲ κατὰ διάλεκτον ὁ λίθος· Post γυναῖκες sequitur Ἡ ἱστορία παρὰ Ἀπολλοδώρω. Cfr. SCHOL. THEOCR., *Phi.* 13 (Wendel, p. 340): βροτοβάμονα δὲ εἶρηκε τὸν Πᾶνα ὡς πετροβάτην ἀπὸ τῶν λαῶν καὶ τοῦ κατὰ Δευκαλίωνα μύθου. φασὶ γάρ, ὅτι μετὰ τὸν κατακλυσμόν σπανιζόντων τῶν ἀνθρώπων λίθους λαβὼν ὁ Δευκαλίων ἀνθρώπους ἐποίησε, ὅθεν αὐτοὺς καὶ λαοὺς κεκληθῆναι λέγουσιν.

55. G. A. CADUFF, *Antike Sintflutsagen (Hypomnemata 82)*, Göttingen, 1986, p. 131, 202.

elementen voor CADUFF om het hele verhaal van Apollodorus, inclusief de beperking van de ramp tot een deel van Griekenland⁵⁶, als een betrouwbaar substituut voor de verloren Hesiodische mythe te beschouwen.

Dat is evenwel niet de mening van Martin WEST in zijn recente monografie over de *Cataloog*. Volgens hem *is er geen reden om te veronderstellen dat er in de Cataloog werd gealludeerd op de mythe van de zondvloed die alleen Deucalion en Pyrrha liet overleven*⁵⁷. West staft zijn mening met twee argumenten. Vooreerst vooronderstelt Deucalions schepping van een volk uit stenen (F 234) evenmin een vernietigende ramp als de scheppingen van de Myrmidonen voor Aeacus en van de Sparten door Cadmus. Vervolgens zou de zondvloed van Deucalion een tijdperk en een mensheid vóór de heldentijd impliceren, terwijl de *Cataloog* de heldentijd beschrijft als de gouden tijd der eerste mensen.

Deze argumenten klinken niet bijster overtuigend. Indien de *Cataloog* in de tweede helft van de zesde eeuw Deucalion nog niet associeerde met een zondvloed, dan bleef er slechts weinig tijd over om het verhaal uit het oosten te importeren⁵⁸, te helleniseren en te integreren in een traditie waar zowel de Siciliër Epicharmus⁵⁹ (acme 488 / 5 v. Chr.) als de Thebaan Pindarus (anno 468)⁶⁰ dankbaar gebruik van maakten. Een dergelijke ontwikkeling is m.i. slechts denkbaar, wanneer de zondvloedmythe onmiddellijk een succesverhaal zou zijn gebleken. Maar dan mag men zich afvragen waarom men het succes van dit verhaal niet weerspiegeld vindt in de vazenkunst van die dagen: tot op heden is er immers geen afbeelding van de zondvloedmythe weergevonden.

Het tweede argument verwerpt de zondvloedmythe omdat zij een ander chronologisch schema impliceert dan de heldentijd. Als de heldentijd, het onderwerp van de *Cataloog*, de paradijselijke oertijd is, kan daar dan nog een andere oertijd aan voorafgaan? WEST meent van niet. Hesiodus zelf heeft echter de heldentijd in zijn mythe van de tijdperken geïntegreerd. Waarom zou dan in de *Cataloog* niet mogelijk zijn wat in *Werken en Dagen* reeds werd voorgedaan? Uiteraard heeft WEST gelijk wanneer hij stelt dat de heldentijd in de *Cataloog* beschreven wordt als een gouden tijdperk, en dat de mythen van de heldentijd variëren op hetzelfde thema als de mythe van het gouden tijdperk. Dat volstaat echter niet om de zondvloedmythe uit

56. G.A. CADUFF, *Antike Sintflutsagen*, o.c., p. 73-74; 114-115.

57. M.L. WEST, *The Catalogue*, o.c., p. 55.

58. M.L. WEST, *The Catalogue*, o.c., p. 56: *It came, of course, from the east.*

59. POxy 2427 fr. 1.

60. O.9,49: λέγοντι μὲν (!).

de *Catalogoog* te bannen, temeer daar de varianten ook zonder zondvloedverhaal reeds gecombineerd worden in de *Catalogoog*. Indien immers Deucalion alleen maar een zoon van Prometheus is, kan onvermijdelijk reeds de vraag rijzen hoe de mensheid van voor Pandora's komst

πρὶν μὲν γὰρ ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φύλ' ἀνθρώπων
 νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτερ χαλεποῦ πόνου
 νοῦσων τ' ἀργαλέων αἰ τ' ἀνδράσι κῆρας ἔδωκαν·
 ἀλλὰ γυνή κτλ. (*Werken en Dagen*, 90-94)

zich verhoudt tot de helden erna. Of scherper gesteld: hoe was na Pandora's komst nog een paradijselijke heldentijd mogelijk? Deze aporie heeft de dichter van de *Catalogoog* duidelijk niet gestoord. Daarenboven mag worden opgemerkt dat het zondvloedverhaal dit probleem niet aanscherpt, maar integendeel afzwakt. Deze ramp maakt inderdaad plaats voor de helden die niet noodzakelijk belast zijn door de gevolgen van het conflict tussen Zeus en Prometheus en bijgevolg op hun beurt in een paradijselijke toestand kunnen leven.

Zo lijkt dus CADUFF een redelijker standpunt in te nemen dan WEST, wanneer hij het zondvloedverhaal van de *Bibliotheca* op de *Catalogoog* laat teruggaan. De verhouding tussen „Apollodorus” en de *Catalogoog* dient echter nauwkeuriger omschreven te worden. Zo valt vooreerst het verhaal van Prometheus' schepping, van zijn diefstal van het vuur, en van zijn bestraffing buiten het onderwerp van de *Catalogoog*. De *Catalogoog* dient zich immers aan als het vervolg op de *Theogonie*; daarom kon de dichter de geschiedenis van Prometheus, op zijn verdere genealogie na, als afgehandeld beschouwen. Hesiodus' Prometheusgeschiedenis was bovendien ruim 400 verzen voor het begin van de *Catalogoog* afgesloten. Door deze omstandigheid kon bijvoorbeeld de opeenvolging van Prometheus' bestraffing en van zijn advies aan Deucalion onopgehelderd blijven. Het is immers niet duidelijk hoe een gestrafte Prometheus nog in staat was zijn zoon Deucalion te waarschuwen; anderzijds kan ook moeilijk aangenomen worden dat Zeus op de diefstal van het vuur reageerde met de schepping van Pandora, maar de bestraffing van de dief zelf nog tot na het huwelijk van Pandora's dochter Pyrrha uitstelde.

Dit probleem voelt men veel scherper aan in de versie van „Apollodorus” die het verhaal van Prometheus en Deucalion onmiddellijk laat volgen op de beschrijving van Prometheus' bestraffing. De auteur van de *Bibliotheca* kan hier het slachtoffer geworden zijn van zijn eigen ordening, die afwijkt van de Hesiodische; hij onderneemt in ieder geval geen poging om het probleem op te lossen, tenzij misschien dat hij de mensheid van de *Theogonie* vereenzelvigd met het bronzen geslacht uit *Werken en Dagen*. In de andere episodes van

zijn Prometheusgeschiedenis heeft Apollodorus evenwel niet naar Hesiodus teruggerepen en dus moet ook voor het zondvloedverhaal rekening gehouden worden met latere bewerking.

* * *

Sporen van latere bewerking vindt men in de eigenaardige beperkingen waaraan de zondvloed in het verhaal van „Apollodorus” wordt onderworpen. Vooreerst wordt niet geheel Griekenland getroffen, maar τὰ πλείστα μέρη τῆς Ἑλλάδος; speciaal de Peloponnesus zou gespaard gebleven zijn: καὶ τὰ ἐκτὸς Ἴσθμοῦ καὶ Πελοποννήσου συνεχέθη πάντα. Bovendien laat niet iedereen het leven waar de ramp zich voordoet: ὥστε διαφθαρήναι πάντας ἀνθρώπους, ὀλίγων χωρὶς οἱ συνέφυγον εἰς τὰ πλησίον ὑψηλὰ ὄρη. CADUFF⁶¹ besluit wel uit de eerste beperking dat de Grieken in het algemeen en de dichter van de *Cataloog* in het bijzonder de zondvloed niet voor een wereldwijde ramp gehouden hebben, maar die conclusie gaat duidelijk te ver. Zo laat bijvoorbeeld Ovidius' zondvloedverhaal in de *Metamorphoseis* er nergens twijfel over bestaan dat de zondvloed een wereldramp is geweest, ook al geeft de dichter tussen de regels toe dat mensen in de bergen aan het water konden ontsnappen ... om vervolgens traag door verhongering om te komen⁶². Ovidius kende dus wel de tweede beperking van de ramp (andere overlevenden dan Deucalion en Pyrrha), maar blijkbaar niet de eerste. En dat hoeft geen innovatie van zijnentwege te zijn. Ook Ephorus, een Griekse historicus uit de vierde eeuw vóór Christus, stond een wereldwijde ramp voor ogen toen hij een plaatsnaam op het eiland Chios⁶³ verklaarde door terug te grijpen naar de situatie na Deucalions zondvloed.

Vanwaar komen nu die beperkingen op de zondvloed?

Mensen die de zondvloed in de bergen overleven beginnen op te duiken in de Griekse literatuur vanaf Hellanicus, wiens literaire productie in het laatste kwart van de vijfde eeuw moet gesitueerd worden. Hij breidde een aantal kortere heldenstambomen uit, zodat Deucalion een hele reeks generatiegenoten bijkreeg waaronder de ze-

61. *Antike Sintflutsagen*, o.c., p. 73, 84, 114.

62. Cfr. M. 1, 311-312: *Maxima pars unda rapitur; quibus unda pepercit, illos longa domant inopi ieiunia victu.*

63. *FGrHist* 70 F 11 over Καριδες.

ven dochters van zijn oom Atlas⁶⁴. Omkomen konden deze generatiegenoten niet, want van hen stamden tal van bekende helden af; dus dienden ze op een of andere manier de ramp te overleven, bijvoorbeeld door de bergen in te vluchten. Hellenicus' genealogische innovaties verschoven bovendien de zondvloed, verder weg van Deucalion, naar de generatie van diens kleinkinderen. Zo wordt begrijpelijk dat bij Ovidius de goddeloosheid van Lycaon en zijn zonen de oorzaak van de zondvloed heet⁶⁵, — een verklaring die „Apollodorus” wel kent, maar enkel als variant signaleert (3, 8.2). Ook de Argivische oerkoning Inachus werd omstreeks 367 / 66 v. Chr. in de generatie van de Lycaoniden gesitueerd⁶⁶; hij moest bijgevolg de zondvloed overleven door de bergen in te vluchten⁶⁷. „Apollodorus” kende deze genealogische combinatie⁶⁸, maar legt geen verband tussen Inachus en de zondvloed. Dat doet hij wel voor de Atheense oerkoning Cranaus⁶⁹, om dan weer opvallend te zwijgen over diens schoonbroer Eurotas, een Spartaanse oerkoning die zich in Lacedaemon verdienstelijk had gemaakt door er de gevolgen van de zondvloed op te ruimen⁷⁰.

In de parallelteksten van Apollodorus' overwegend genealogische verhaal over de vroegste geschiedenis van Athene, Sparta, Arcadië en Argos keert de zondvloed van Deucalion als een vast referentiepunt telkens weer terug. Deze ramp schijnt speciaal de Peloponnesus getroffen te hebben, maar verstoort er de samenleving niet blijvend; zij belet bijvoorbeeld niet de vroege alliantie tussen Sparta en Athene in het huwelijk van de Atheense koning Cranaus en de Spartaanse prinses Pedias. Zoekt men naar een tijd waarin een dergelijke oergeschiedenis actueel kon klinken, dan belandt men in de jaren 370-369 v. Chr.; toen had de Spartaanse nederlaag bij Leuctra de Peloponnesus in rep en roer gezet en vonden de oude vijanden Sparta en Athene elkaar als bondgenoten terug. Zo zou de zondvloed van Deucalion die speciaal de Peloponnesus treft een mythische metafoor kunnen zijn voor de ingrijpende onwenteling die er na Leuctra plaatsvond.

Merkwaardigerwijs leest men in Apollodorus' zondvloedverhaal juist dat τὰ ἐκτὸς Ἰσθμοῦ καὶ Πελοποννήσου συνεχέθη πάντα, dat dus

64. Zie hierover J. PEERSMAN, *Diodorus van Sicilië over de heldentijd op Lesbos*. (diss.), Leuven, 1992, p. 197-206.

65. Cfr. M. 1, 164-165: *nondum vulgata ...*

foeda Lycaoniae referens convivia mensae

66. DIAMACHUS VAN PLATAEAE, *FGrHist* 65 F 1.

67. Zie de tekst van het Euripidesschol. *O.*, 932 op het schema in bijlage.

68. Zie de tekst van 1, 7.6 op het schema in bijlage.

69. Zie de tekst van 3, 14.5 op het schema in bijlage.

70. Zie de tekst van schol. *E.*, *Or.*, 626 op het schema in bijlage.

de Peloponnesus van de ramp gespaard bleef. Hoewel één handschrift, de Palatinus Graecus nr. 52 (XVIe E.) τὰ ἐντὸς leest, en hoewel de Apollodorusparafrase van de Byzantijnse bisschop Aristobulus Apostolius, bijgenaamd Arsenius (XVe E.), dezelfde lezing vooronderstelt, heeft men zich tot op heden nauwelijks bezonnen over de mogelijkheid dat τὰ ἐκτὸς een corruptie is voor τὰ ἐντὸς. Zo signaleerde HEYNE in zijn uitgave van 1803 de *varia lectio ἐντὸς*, evenwel slechts om ze terstond af te wijzen met het droge, maar foute *male. nam in Peloponneso diluvii memoria nulla*. Vermits er teksten bestaan over de zondvloed in Arcadië, Argos, Lacedaemon en Elis⁷¹ snijdt deze verantwoording geen hout. Er is echter een andere overweging tegen de lezing ἐντὸς: de mythograaf Apollodorus kan in zijn bron uit de vierde eeuw ingegrepen hebben op grond van de meer eigentijdse opvatting dat de zondvloed van Deucalion geen universele catastrofe, maar een lokale ramp geweest was. Dat was althans de mening van Castor van Rhodos, een invloedrijk chronograaf uit het midden van de eerste eeuw vóór Christus⁷² die door de mythograaf terloops⁷³ geciteerd wordt. Hoe Castor concreet tot de geografische beperking van de zondvloed tot Thessalië gekomen is, vergt een apart onderzoek; kort samengevat lijkt zij verband te houden met twee gegevens: vooreerst de wetenschappelijke twijfels van Eratosthenes en de grammaticus Apollodorus tegen aetiologieën die steunden op mythische gebeurtenissen zoals de zondvloed; vervolgens ook het opgeven van de stamboom van Deucalion als chronologische maatstaf voor de heldentijd. Bij Castor was inderdaad de mythische dynastie van Sicyon maatstaf geworden, — een dynastie die door de combinatie van verschillende varianten dubbel zolang geworden was als de stamboom van Deucalion. Deze ontwikkeling had voor gevolg dat vele synchronismen, waaronder de zondvloed van Deucalion, gewoon geschrapt konden worden omdat zij de nieuwe chronologie tegenspraken.

Onze mythograaf Apollodorus stelde zich iets conservatiever op dan Castor door een uitgebreide Argivische stamboom uit het laatste kwart van de derde eeuw vóór Christus⁷⁴ te verkiezen boven het Sicyonische superstemma van Castor. Ook hij bewaarde aldus het stemma van Deucalion niet langer als chronologische norm, en daarom werd de zondvloed van Deucalion in de oergeschiedenis van Argos een probleem. Een logische oplossing was dan te verklaren dat

71. Cfr. LEANDER, *FGrHist* 492 F 13: Ἕλις· ἡ πόλις ... ὡς Λέανδρος, διὰ τὸ ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ περισωθέντας ἐν αὐτῇ ἀλισθῆναι.

72. *FGrHist* 250 F 4, II B, p. 1140.

73. APLD. 2, 1.3 = *FGrHist* 250 F 8.

74. Cfr. *supra*, p. 3 n. 5.

de zondvloed buiten de Peloponnesus had gewoed en verder verwijzingen naar deze ramp in de Peloponnesus te weren of te relativieren.

Zo wordt begrijpelijk waarom hij zwijgt over de zondvloed in Argos ten tijde van Inachus (schol. E., *Or.*, 932), waarom hij de goddeloosheid van Lycaons zonen als oorzaak van de zondvloed in een variant terzijde schuift (3, 8.2) en waarom hij zo ongewoon duister blijft over twee antecedenten van de eponieme heldin Sparte (3, 10.3) : haar vader Eurotas had immers de gevolgen van de zondvloed in Lacedaemon weggewerkt⁷⁵.

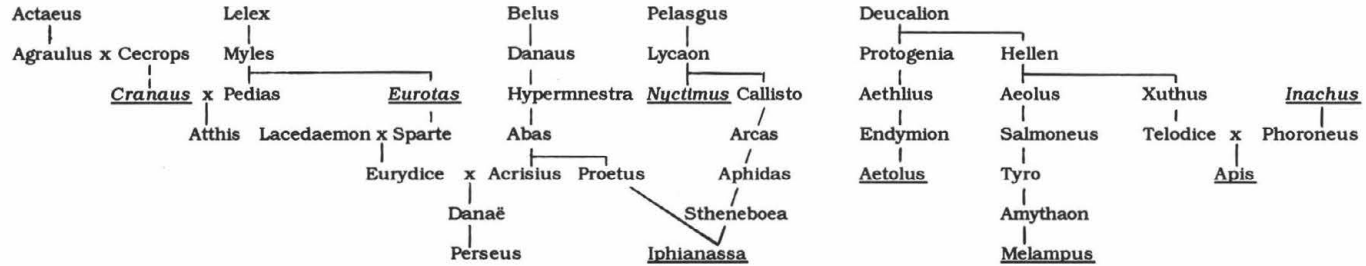
*
* * *

In deze bijdrage zijn de verschillende episodën van de Prometheusgeschiedenis en speciaal de episode van de zondvloed zeker niet in al hun facetten behandeld: er werd vooral gepoogd enig zicht te krijgen op de werkwijze van de redactor. Ten dele bevestigt deze bondige analyse de bekende tekortkomingen zoals een te drastisch inkorten en een praktisch naadloze variantencombinatie; anderzijds is echter ook gebleken dat men de stunteligheid van de redactor best niet te snel overdrijft of veralgemeent: de Prometheusgeschiedenis van de *Bibliotheca* beperkt zich in al haar bondigheid niet tot één bron, en verraadt zeker voor het zondvloedverhaal een ruimere (en meer recente) heuristiek dan tot op heden aangenomen werd. Bovendien spreekt uit de keuze tussen varianten een zekere logica, durft de redactor blijkbaar beredeneerd een eigen weg opgaan, desnoods tegen de hoofdbron in, en weet hij die eigen optie vrij systematisch trouw te blijven. Dit bleek met name voor de restricties waaraan hij, in tegenstelling tot (de bron van) Ovidius, de zondvloed onderwerpt in de mythe en in de rest van zijn werk.

Die wetenschap maakt het gebruik van informatie uit de *Bibliotheca* niet gemakkelijker. Zij spoort er integendeel toe aan het onderzoek van dit merkwaardige werk verder te zetten zonder het *a priori* een eigen persoonlijkheid te ontzeggen.

75. Zie de tekst van het Euripidesscholion O., 626 op het schema in bijlage.

Het genealogisch-chronologisch kader
voor
de zondvloed in de Peloponnesus

Apld. 3, 14.(2;) 5 :

...Κέρκροπος δὲ ἀποθάνοντος Κραναῖος ἔβρασιλευσεν ... ἐφ' οὗ τὸν ἐπὶ Δευκαλίῳ λέγεται κατακλισμὸν γενέσθαι. Οὗτος γήμας ἔκ Λακεδαίμονος Πεδιάδα τὴν Μύλητος ἐγέννησε ... Ἀτθίδα

Apld. 3, 10.3 :

Schol. E., Or., 626 :

Λακεδαίμονος πρῶτος ἦρξε Λέλεξ Ἔσχε δὲ ... Μύλην ... ὁ Μύλης ἐκ Κλεοχαρείας Ἰσχει Εὐρώταν καὶ Πεδίαν. Εὐρώτας δὲ ἀρξας μετὰ τὸν κατακλισμὸν τὸ λιμναζόμενον ἐργασάμενος καὶ ποταμὸν ποιήσας Εὐρώταν ὠνόμασεν. ...

Λακεδαίμονος δὲ καὶ Σπάρτης τῆς Εὐρώτα, ὅς ἦν ἀπὸ Λέλεγος... καὶ ... Κλεοχαρείας ... Εὐρυδικῆ, ἣν ζήτημεν Ἀκρίσιος.

Apld. 3, 8.2 :

Νυκτίμου δὲ τὴν βασιλείαν παραλάβοντος ὁ ἐπὶ Δευκαλίῳ κατακλισμὸς ἐγένετο. τοῦτον εἶποι διὰ τὴν τῶν Λυκάϊου παιδῶν δυσσέβειαν εἶπον γεγενῆσθαι.

Apld. 1. 7.6 :

Ἐιδυμίῳ δὲ ... Αἰτωλός, ὅς ἀποκτείνεις Ἄπιν τὸν Φορωνέως ...

(Apld. 3, 9.1; 2, 2.2.)

Schol. E., Or., 932 :

Μετὰ τὸν κατακλισμὸν ἐν ὄρεσιν οἰκοῦντων τῶν Ἀργέων πρῶτος αὐτοῖς συνώκησεν καὶ λιμναζόμενον τὸ παρὰ τὸν Ἰναχὸν πεδὸν αὐτὸς ἐκαθάρισε καὶ ἐκ πηγῆς τινος ποιησάμενος τὸν ποταμὸν ἀφ' ἑαυτοῦ Ἰναχὸν ἐκάλεσε καὶ τὸ Ἄργος Ἰναχίον.

Schol. Pl., Tl.22a :

Φορωνέως Ἰναχοῦ καὶ Μελάς, Ἀργέων βασιλεὺς. Νεόβη δὲ τοῦτου παῖς καὶ Τηλοδίκης τῆς Ἰοῦθου.

(Attica)

LACEDAEMONIË

ARCADIË

ARGOS